DOI: https://doi.org/10.59295/DIA.2024.3.05
CZU: 821.135.1-31(478).09
Orcid ID: 0009-0009-0060-3366

IPOSTAZELE RATĂRII ÎN ROMANUL *SPUNE-MI GIONI!* DE AURELIU BUSUIOC



Alina COJOCARI

Doctorandă, Școala Doctorală Filologie, Facultatea de litere, Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți, Specialitatea: Literatura română. Profesor de limba și literatura română, grad didactic unu, IP Liceul Teoretic Republican „Ion Creangă" din Bălți.

Domenii de preocupare: literatura română din Basarabia.

Articole publicate: *Semnalele paratextuale ale romanelor lui Aureliu Busuioc: originalitate și/sau transparență?*(teze), Colocviul Științific al Școlii Doctorale Filologie, ediția a II-a, Bălți, 8 iunie, 2019; *Implicații ale scriiturii diaristice în romanele lui Aureliu Busuioc,* Colocviul Științific al Școlii Doctorale Filologie, ediția a IV-a, Bălți, 26 iunie, 2020; *O relectură a receptării romanului „Și a fost noapte..." de Aureliu Busuioc,* Colocviul Științific al Școlii Doctorale Filologie, ediția a VI-a, Bălți, 2020; *Aureliu Busuioc și reinventarea povestirii pentru copii*, în: Conferința științifico-practică internațională „Educația artistică în contemporaneitate: realizări, provocări, perspective", ediția a 2-a, Bălți, 2023.

Ipostazele ratării în romanul *Spune-mi Gioni!* de Aureliu Busuioc

Rezumat. Romanul *Spune-mi Gioni!* de Aureliu Busuioc prezintă ipostazele ratării unui tânăr în comunism. Caracteristicile stilistice ale scriitorului sunt ironia, exagerarea caricaturală a unor aspecte particulare ale ratatului și construirea unor raporturi aparent absurde, pentru că protagonistul este convins că numai comunismul este o formă de ordine socială. Ipostazele lui Ion Tarabanțu, veteranul Verdikurov, sunt motivate, deseori, de hazard, de alegeri lipsite de discernământ, de oamenii care l-au influențat și i-au propus anumite misiuni pentru apărarea cauzei ideologice. Romanul *Spune-mi Gioni* rămâne a fi un text al formării, abordând tema istoriei, interesul pentru limba vorbită în Basarabia și identitatea de neam. Vom urmări complexitatea romanului care derivă nu numai din mărturisirea biografică a enkadevistului, ci mai ales în mesajul pe care dorea să ni-l comunice Busuioc.

Cuvinte-cheie: ipostazele ratării, roman satiric, bildungsroman, stilul lui Aureliu Busuioc.

The Postures of Failure in the Novel *Spune-mi Gioni!* by Aureliu Busuioc

Abstract. The novel *Spune-mi Gioni!* by Aureliu Busuioc presents the scenarios of a young man's failure in communism. The stylistic characteristics of the writer are irony, the caricature exaggeration of particular aspects of the loser and the construction of apparently absurd relationships, because the protagonist is convinced that only communism is a form of social order. The poses of Ion Tarabanțu, the veteran Verdikurov, are often motivated by chance, by indiscriminate choices, by the people who influenced him and proposed certain missions for the defense of the ideological cause. The novel *Spune-mi Gioni!* is a text of formation, addressing the theme of history, interest in the language spoken in Bessarabia and national identity. We will follow the complexity of the novel which derives not only from the biographical confession of the enkadevist, but especially in the message that Busuioc wanted to communicate to us.

Keywords: the hypostases of failure, satirical novel, bildungsroman, Aureliu Busuioc's style.

Literatura, în variatele ei forme, a reușit să lărgească necontenit complexitatea destinului uman. Și, așa cum, îndărătul operei stă o ființă reală, un context al scrierii și un altul al apariției, ele comunică cu narațiunea, influențând-o și întregind-o. Simona Popescu definește autorul, ființa din realitatea imediată a cărții, drept un personaj al acesteia, căci opera are puterea himerică de a lua locul vieții. Relația textului cu viața scriitorului, dar și cu viața unei colectivități, e atât de evidentă pentru romanele lui Aureliu Busuioc, încât, fiind texte de ficțiune, ele te conving că literatura e viața ca univers miniatural: „Viața? Care viață când e vorba de un scriitor? Cea din CV-uri, din dicționare? Cea repovestită de o străină gură? Viața de zi cu zi? Viața din timpul somnului? Viața desfășurată cu martori? Fără martori? Acea substanță volatilă pe care o prind simțurile și creierul tău din când în când, asta să fie? Senzațiile rare de perplexitate când totul se concentrează? Sau clipele când fericirea domestică te face transparent și curat ca aerul de dimineață? Viața exprimată sau cea tăcută? Sunt ființe care fac legătura între dezordinea vieții metamorfice și cristalizările de cuvinte. Ele își asumă cuvântul «eu» – cel mai misterios, mai neliniștitor dintre cuvinte" [1, p. 266]. Indiferent despre care parte a vieții alege să scrie Aureliu Busuioc, de fiecare dată el relevă un Eu care are conștiința de neam. De regulă, maniera sa de a reprezenta durerea, îngrijorarea eului, este ironică sau satirică. Acest stil îi permite scriitorului să-și exprime nemulțumirea față de viață cu mijloace poetice, rafinate, pline de inteligență și de umor.

Romanul-epistolă *Spune-mi Gioni!* este o mărturie despre viața românului din Basarabia, cuprinzând, totodată, un model de inițiere a unui ratat în ideea de comunism. Textul este dedicat soției lui Aureliu Busuioc, Tanți, copiilor Mariana, Corneliu și Tania, nepoțelei Sanda, care, recunoaște autorul, „m-au răbdat atâta și, posibil, mă vor mai răbda un pic". Printre unitățile tematice developate în roman, cea a familiei este una dominantă. Protagonistul, Ion Tarabanțu, devine dușmanul propriei familii, alegând să apere interesele imperiului de la răsărit. Probabil, aceasta este motivația pentru care Busuioc dedică romanul familiei, încurajând-o să-și păstreze unitatea, inclusiv prin viziunea politică, ideologică. Cu siguranță, acesta este cel mai tragic moment al pierderii lui Ion: el nu împiedică cu nimic deportarea părinților, mai târziu a fratelui, fiind chiar gata să tragă dacă aceștia s-ar împotrivi. Înstrăinarea de familie este o trăsătură a ratării, a pierderii sinelui și a identității originare.

Titlul romanului este o formulă imperativă (*Spune-mi Gioni!*), invocând supranumele protagonistului. Istoria lui Gioni e asociată cu necontenita schimbare a numelui, iar acest joc auctorial are intenția de a caracteriza lipsa de personalitate a personajului. În copilărie, el era Ion Taranțabu, numele fiind modificat de un dascăl bisericesc necărturar. Originea numelui adevărat era „tărăboanță", care desemnează roaba, sugestie a omului care se lasă a fi condus, dar și a celui care nu-și poate alege traiectoria. La școală, din cauza obiceiului de a purta nădragi de tort uzi și verzi, fusese poreclit Curverde, Verdifund, Verdicur. Este impresionantă inventivitatea verbală a scriitorului Aureliu Busuioc de a defini prin ironia numelui varii ipostaze ale ratatului. Ulterior, în timpul războiului, personajul își pierde actele de identitate și, cu complicitatea lui Nikolai Afanasievici Somov, un medic infecționist, își falsifică actele în Verdikurov Ivan Alexandrovici. Numele din titlul romanului e utilizat de protagonist în perioada studenției, când se infiltrase ca agent sub acoperire în mediul intelectualilor: „Totuși, un amănunt, ca o curiozitate, am să ți-l dezvălui. După primele contacte cu cineva, uneori chiar după primul, îi propuneam să lăsăm la o parte chestiile de protocol: „Spune-mi Gioni!" îl rugam. Ei bine, nici nu-ți poți închipui ce efect avea fleacul ăsta. Peste o jumătate de oră eram prieteni intimi, la cataramă! Și exotismul numelui – pentru localnici, și nostalgia pe care-o trezea în compatrioții refugiați... Acest „Spune-mi Gioni!" a deschis multe inimi și a dezvăluit multe taine..." [2, p. 323]. Familiaritatea numelui Ion (or, titlul romanului nu ar fi fost atât de sugestiv „Spune-mi Ion!", care e unul tipic românesc,

amintind, probabil, în plan literar, memorabilul personaj rebreian, țăranul muncitor și încăpățânat), dar și varianta folosită în Basarabia în vremea ocupației sovietice, Ivan, nu mai era impresionantă pentru misiunea personajului. Acesta își schimbă numele în funcție de sistem, perioadă, ipostază, dar esența sa rămâne neschimbată. Criticul Maria Șleahtițchi interpreta titlul romanului prin elocvența și precizia acestuia drept un apelativ „din arsenalul ocult al discursului securist". În finalul romanului, se reia formula titulară, iar cercetătoarea raportează această revenire la actualitate: „*Spune-mi Gioni* mai are înțelesul unei parole, modernizată, prin care personajul narator speră să-și „însușească" tânăra generație, pe care autorul și noi, cititorii, vrem să o știm matură, lucidă și demnă, capabilă să abordeze lumea cu mult discernământ... Trebuie să recunoaștem în această expresie parola de intrare în exercițiu a informatorului și a șefului... De aceea *nu-i spuneți Gioni*, spuneți-i căcănar!" [3, p. 51].

Subtitlul romanului constituie o referință intertextuală la prima sinteză a umanismului românesc, realizată de Neagoe Basarab în „Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie". Acesta formula un mesaj alegoric în raport cu noțiunile de stat, conducător de stat, instruire, lege, prosperare, dezvoltând ideea continuității dintre generații în formarea unui om bine instruit, educat și util societății. Preluând structura formulei titulare, Busuioc își explică titlul: „Spune-mi Gioni! sau Învățăturile veteranului KGB Verdikurov către nepotul său". Convingerea lui Verdikurov e că nepotul său ar avea nevoie să-și schimbe viziunile democratice și să înțeleagă altfel noțiunea de ordine de stat. Acest subtitlu e mai degrabă o lume pe dos, ca și întreg romanul. Inutilitatea acestor învățături e evidentă și condamnabilă. În cele din urmă, textul nu are un caracter didactic, de învățătură (așa cum promitea subtitlul), ci este expresia nostalgică a unui personaj lipsit de conștiință națională.

În același timp, trebuie să amintim că romanul Spune-mi Gioni! este o epistolă, o destăinuire intimă adresată lui Traian, ultimul vlăstar masculin din neamul protagonistului. Faptul acesta aduce un plus de realism poveștii, deoarece imită funcționarea vieții reale, iar naratorul evocă evenimente ce au avut loc în Basarabia. Scopul scrisorii este formulat explicit de Tarabanțu, fiind acela de a transmite nepotului „idealurile mari ale trecutului": „Nepoate, când vei ajunge mare – și vei ajunge numaidecât! –, să nu uiți cele ce ți-am scris aici. Și mai grozav ar fi să le realizezi chiar acum! În cazul acesta sunt sigur că ai veni spre noi, cei care mai moștenim și facem tot posibilul să păstrăm idealurile mari ale trecutului, ale marilor înaintași. Tu meriți acest lucru, această onoare s-ar răsfrânge și asupra mea, unchiul tău, care, deși a atins înălțimi modeste, le-a pregătit pe cele mari pe care vei urca tu!... Ah, nepoate, nepoate! E atât de plăcut, atât de îmbătător să-ți domini semenii!" [2, p. 322]. Discursul firesc al naratorului debordează de nebunia idealizării sistemului comunist. Mărturiile sale denotă o dorință egoistă de a domina, de a neglija valorile general-umane (el însuși i-a trădat pe cei care l-au salvat, fără nici o remușcare – părinții, Riva, Onofrei, fratele Petru, nepotul Vasile – toți sunt victimele marionetei Verdikurov) și se consolidează ca un îndemn de a schimba viziunile nepotului Traian, care a obținut o bursă de studii la una din universitățile americane și nu va împărtăși principiile unchiului său. Ispita dominației și dorința de a se afirma prin necinste și trădare (alte mijloace ale afirmării îi lipseau cu desăvârșire: inteligența se rezuma la clasele primare, succesul în lumea femeilor căzuse pradă dulăilor lui Ghiță!), poate chiar mândria de a se ridica deasupra tatălui, care încercase să-l reeduce prin munca la cizmărie, îl determină pe Ionică să se mutileze, să se metamorfozeze în ratatul absolut.

Acțiunea romanului are loc în satul Opăriți, comuna Brunza. Amintim că numele acestui sat este folosit și în romanul pentru copii „Când bunicul era nepot...", ca parte a drumului personajelor ce trăiesc aventura călătoriei (fapt ce marchează existența unui sistem – poate doar la nivel mental – care contura arta romanescă a lui Aureliu Busuioc). O localitate cu un asemenea nume există în județul Prahova, dar, probabil că Aureliu Busuioc selectează acest topos

pentru implicațiile conotative. Așa precum opăritul nu mai este capabil să facă mișcări sigure, tot așa și localnicii acestei așezări sunt osândiți de opresiunile sistemului sovietic. Unii dintre ei chiar vor fi deportați. Scena înstrăinării lui Ion Tarabanțu de adevăratele valori și de familie în momentul când asistă la deportarea părinților săi și acceptă acuzația că tatăl său ar fi dușman al poporului, este cutremurătoare. În plan moral, cititorul nu poate decât să condamne indiferența și insensibilitatea protagonistului: „Tata ieși în prag în cămășoiul lui de tort în tort cu care obișnuia să-și petreacă după-amiezile fierbinți în casa mare, la răcoare. Păși încet, o apucă pe mama de o mână și o repezi în lături. Ridică spre mine aceiași ochi cu care mă privise la plecarea din „Cizmăria de Lux" a jupânului Berl: –Pleacă, omule. Ion a murit de mult. Noi nu dezgropăm morții..." [2, p. 218]. Tata nu-l mai credea viu, dar valorile pe care le promova ilustrau că sensibilitatea umană firească era, cu siguranță, paralizată. Nici numele comunei nu e mai puțin ironic, Brunza. În Basarabia, în raionul Cahul, există o localitate cu numele Brânza. Modificarea acestei vocale e o marcă de incoerență în exprimare. Schimonosirea cuvintelor nu numai în scris, cum e cazul numelui lui Ion, dar și a celor rostite sunt sugestii ale lipsei de cultură lingvistică a personajului.

Structura romanului este una clasică, textul său fiind organizat în trei părți: *Ucenic*, *Calfă* și *Maistru*. Primele două părți se referă la procesul inițierii lui Ion. Astfel, textul este un *bildungsroman*, un traseu al unui tânăr care nu se va lăsa modelat de viziunea părinților, ci va permite hazardului să-i determine destinul. A treia parte are un titlu ce denotă abilitățile kaghebistului Verdikurov. Tot în această parte a vieții se va căsători cu o femeie de moravuri ușoare, în speranța că va fi recompensat cu un apartament mai spațios. Felul în care această femeie îl umilește, recunoscându-i în procesul de divorț impotența, este un semn că pseudo-priceperea sa nu-i folosește la nimic, nefiind relevantă în soluționarea unor chestiuni practice. Tonul satiric îi oferă lui Aureliu Busuioc posibilitatea de a prezenta într-un mod acuzator slăbiciunile individuale, dar și sociale ale lui Ion, specifice unor basarabeni cuceriți sufletește de vechiul regim. Caracteristicile stilistice ale satirei sunt ironia, exagerarea caricaturală a unor aspecte particulare ale ratatului și construirea unor relații neobișnuite de aparență absurdă (ridicolul situației rezidă din convingerea protagonistului că numai comunismul este o formă de ordine socială). Conținutul satirei reflectă condițiile sociale ale momentului istoric, iar forma de exprimare aleasă de Busuioc este această scrisoare, care trebuie citită pe dos.

Să urmărim, în continuare, cum se dezvoltă motivul lecturii și al scrisului în roman din perspectiva unui om care gândește alogic sau, mai degrabă, nu gândește. Destinatarul scrisorii este un student la litere, un nepot care nu împărtășește valorile lui Verdikurov. Tatăl acestuia era scriitor, condamnat de sistem (la îndemnul lui Ion) și ținut într-un spital de psihiatrie: „Ei cum, care putea fi reacția noastră când am citit în „Corriere..." și am ascultat la „Europa..." asemenea aiureli debitate de un scriitor sovietic: „Nu mă simt un scriitor român în exil. Sunt un scriitor român deportat într-un colț mai îndepărtat al Țării și păzit cu strășnicie de gardieni și controlori străini...". Putea un om în toate mințile, și ce om – un scriitor! –, să facă o declarație care punea la îndoială o mulțime de lucruri, și toate de maximă importanță: existența națiunii moldovenești, existența statului moldovenesc, existența limbii moldovenești și existența libertății de creație în URSS?" [2, p. 47]. Evident, valorile literare veritabile erau condamnate, dar faptul că protagonistul, ajuns la vârsta bătrâneții, la 77 de ani, nu conștientizează erorile trecutului, este inadmisibil. Cauza este explicabilă, dacă ne referim la procesul de inițiere în lumea cărților. Fiind absolvent doar de școală primară, după câțiva ani de corigență, este clar că în cazul său efectul educației formale a fost derizoriu. Contactul cu lumea cărților îl are la tipografie, când Riva are de gând să-l pregătească să fie membru de partid. La început, observă cum alții citesc: „Doamna Larisa își trase scaunul lângă măsuță, scoase din cufăraș o carte și se apucă de citit. Pe vremea aceea

nu-mi prea închipuiam cum pot oamenii să citească de bunăvoie" [2, p. 65]. Așadar, minunea actului lecturii îl plictisește, pentru că el se simte reconfortant în ignoranță. Ulterior, va fi inițiat de Onofrei, cel care-l îndeamnă și el să intre în partidul comunist: „Uneori, când îmi aduc aminte și mă gândesc la prima carte din viața mea pe care am citit-o dintr-un capăt în altul și nu o singură dată, mă cuprinde un sentiment de rușine: auzi tu, povestea suferințelor unor aristocrați, a unor dușmani de clasă să mă facă nu doar să deschid ochii spre lectură, dar și să mă oblige și pe mine, om chinuit de orânduire capitalistă, să sufăr alături de ei, să-i compătimesc!" [2, p. 91]. Pornind de la istoria Genovevei pe care a citit-o silabisind cuvintele, s-a pregătit pentru lectura *Manifestului* și *Cursului partidului*. În fond, acest debut în lumea lecturii a fost o deschidere spre captivitate, pentru că Tarabanțu va citi doar texte ale propagandei sovietice. Scriitorul dă un exemplu tipic despre felul cum viziunea asupra vieții poate fi determinată de mediul și de informația primită.

Profilul personajelor din roman este expresiv. Întrucât în *Spune-mi Gioni!* nu avem un narator impersonal, ubicuu și obiectiv, ci unul individualizat ca personaj, fatalmente subiectiv, felul în care apare restul galeriei de personaje ține mai mult de el, decât de felul de a fi. Particularitățile tipologice și chiar contururile unui eveniment depind, în mod esențial, de privirea care le decupează. Perspectiva prezentării personajelor nu este una realistă. Riva Rosenberg este o răsfățată, o evreică semiorfană, care-l va salva pe Ion, după tentativa de evadare de la tăbăcăria lui don' Ghiță. Mama sa fusese pianistă și tatăl își dorea foarte mult să o pregătească pentru lumea muzicii, dar acest visul s-a destrămat. Inițial, Riva îl ajută pe Ion în speranța că acesta îi va satisface fanteziile pasionale, dar aflându-l neputincios, îl sacrifică pe altarul partidului, pentru munca în ilegalitate. Anul 1940 aduce o dezamăgire în viața Rivei. După instaurarea puterii sovietice, aceasta speră că va avea o funcție înaltă și i se vor aprecia eforturile din trecut. În realitate, bunurile îi sunt luate, nu e recunoscută drept comunist, tatăl este arestat după ce solicitase să i se permită plecarea în România, iar unchiul Iuliu e trimis la un spital dintr-o localitate rurală. Ion rămâne indiferent la soarta acestei femei și o consideră o mare greșeală a vieții sale. În toamna anului 1944, lângă zidul iudaic în memoria victimelor ocupanților, Ion întâlnește chipul Rivei pe o poză: „Și, închipuie-ți, chiar pe al doilea panou am descoperit o fotografie, la vederea căreia mi s-a strâns inima. Era fotografia ei, a Rivei. Iar dedesubt inscripția: „Riva Rosenberg, 1914-1941, ucisă de călăii lui Antonescu". Era o greșeală, o gravă greșeală politică. Cel care dăduse fotografia putea să nu știe adevărul, dar eu, care îl știam, ar fi trebuit să atrag atenția organizatorilor sau, cel puțin, să-mi anunț superiorii. N-am făcut-o. Am stat mult la îndoială, dar n-am scos o vorbă. Oasele ei n-ar fi pierdut și n-ar fi câștigat nimic din tăcerea mea..." [2, p. 214]. În numele memoriei acestei femei care, la propriu, l-a scăpat din ghearele morții, oferindu-i adăpost și slujind interesele partidului, Ion alege să tacă și să uite binefacerea Rivei. Dintre toți prietenii săi din ilegalitate, nimeni nu va fi restabilit la revenirea trupelor sovietice, iar Verdikurov nu va încerca să vorbească cu superiorii în legătură cu Onofrei și Riva. Așadar, nimic din cele sfinte, prietenia, familia, nu sunt valori pentru ratatul Verdikurov. Lipsa de omenie și empatie sunt trăsăturile morale care-l definesc.

Originalitatea romanului rezidă în tipologia ratatului, care nu-și conștientiza adevărată identitate. Este cert, literatura s-a orientat uneori spre tipologii ale negativismului, ale inadaptatului, incultului. Totuși, pentru spațiul literar basarabean, protagonistul este o noutate în sensul temei pe care o dezvoltă această mărturie. Mai mult, romanul e subiectiv, iar din perspectiva ratatului care se confesează, el e chiar un erou, un apărător al unei cauze. Cea mai importantă observație în legătură cu perspectiva unui adevăr inversat, o făcea Ion Simuț: „Poți să crezi că romanul este expresia unui nostalgic al comunismului. Dar acesta este, indubitabil, mesajul din autobiografia enkavedistului, încărcată de eroism senzațional, evoluție spectaculoasă, militantism revoluționar și

intransigență comunistă". În acest sens, probabil, cel mai grav aspect al ratării e lipsa conștientizării propriei condiții. Or, tocmai din acest motiv îl considera tragic Albert Camus pe Sisif, pentru că acesta era conștient de pedeapsa divină, nu avea cale de a alege altceva. Ratarea lui Verdikurov e rezultatul alegerilor sale, influențate de prostie și sistem. Iată de ce, eroul nu e un ratat care să provoace milă, ci mai degrabă un auto-condamnat la eșec.

În *Cuvânt înainte* la *Farmecul vieților distruse*, Angelo Mitchievici prezenta tema ratării ca o parte intrinsecă a existenței: „Dintru început am tratat această temă ca pe una care se află în centru existenței, inevitabil alături de cea a împlinirii. Altfel spus, tema unei vieți ratate și tema unei vieți împlinite stau împreună, se confruntă, se reflectă în cealaltă" [4, p. 11]. Fără îndoială, lumea lui Tarabanțu e plină de ratați (Riva, Onofrei, Mașa, care alege spânzurătoarea), dar Ion nu conștientizează faptul că părinții săi, care au fost deportați, sunt mai împliniți, cel puțin în planul conștiinței, decât cei *realizați* în comunism. La fel de lucid e și fratele Petrică, care a fost o vreme director de școală în Brunza și a fost deportat mai târziu, în 1949: „N-a întors capul. Parcă l-ar fi repetat pe tata. Sigur de sine și încăpățânat". Dificultățile acestor destine sunt fie asumate, ca în cazul părinților și fratelui, fie rezultatul unor naive alegeri. Așadar, se pare că Ion și-a ales drumul ratării, fapt evident în ipostazele acestuia. Chiar dacă pe parcursul romanului protagonistul se schimbă, viziunea sa despre lume este statornică. Evoluția sa e regres, sporire a golului în care se prăbușește.

Schimbarea ipostazelor trăite de personaj, de regulă, e motivată de hazard, de alegeri lipsite de discernământ, de schimbările istorice, de oamenii pe care i-a întâlnit și de misiunile pe care și le-a asumat. Câteva dintre ipostazele lui Ion Tarabanțu sunt: copil năstrușnic din satul Opăriți, comuna Brunza; elev repetent la școala primară; ucenic la școala din târg; fugar; muncitor la tăbăcărie; pacient la tipografie; membru al partidului comunist; maistru-linotipist; deținut politic; cursant la Harkov; ajutor de împuternicit NKDV; sergent-major; partizan; călău; agent sub acoperire; student la litere. Sunt remarcabile detaliile savuroase prin intermediul cărora Busuioc va prezenta aceste ipostaze: „... lepădat, zic, cu scârbă pe aceste meleaguri doar pentru echilibrul unei balanțe numai Lui înțelese și prezentând unele devieri încă din leagăn: gălăgios până la isterie, tiranizându-mi mama nu doar cu urlete interminabile lipsite de orice motivație, ci provocându-i și dureri fizice insuportabile, pentru că, neconform obiceiului, mă născusem cu doi dinți din față gata răsăriți". Descrierea copilului e în stilul umorului lui Rabelais, obiceiurile pantagruelice ale personajului fiind definitorii pentru devenirea sa. Vom sublinia substantivul *devieri*, în cheia căruia trebuie decodificat Ion Tarabanțu, ca o abatere de la logica existențială.

Ipostazele personajului sunt o reflecție a tipologiei romanului, unul al inițierii, al devenirii. Biografia povestită prin retrospecția lui Tarabanțu este o ocazie de a medita, de a analiza deciziile. Concluziile formulate de Ion nu sunt nici pe departe ale unui înțelept. Iată de ce, Mircea V. Ciobanu sublinia sensul transformării personajului: „În acest roman suntem martorii metamorfozei treptate a personajului-narator, dintr-un mic ticălos neisprăvit într-un diabolic instrument al represiunilor sociale și politice. Un pensionar KGB se destăinuie nepotului său, povestindu-și biografia. În loc de o mărturisire didactică, avem însă un fel de poveste distorsionată, care trebuie înțeleasă exact invers. Eroizându-se și justificându-se în ticăloșiile sale, personajul devine caricatural" [5, p. 29]. Într-adevăr, metamorfoza personajului este monstruoasă, iar momentele în care acesta își examinează condiția de călău, de trădător, nu trezesc nici un pic de compătimire sau regret în sufletul protagonistului. E o transformare într-o mașinărie insensibilă, necugetătoare, adeptă a unui regim politic ce a neglijat demnitatea umană.

Vom semnala, de asemenea, ipostaza care lipsește din formarea lui Ion, cea de îndrăgostit. Inițierea trece prin cunoașterea sentimentului de dragoste. Pentru Riva, acest sentiment a dus-o în pragul ratării. După ce a renunțat la facultatea de economie și administrație din

Bordeaux, pentru a fugi cu un țăran sărac din Franța pe nume Henry, aceasta a cunoscut dragostea, dar și gustul pierderii. Henry s-a asfixiat într-un butoi, iar tot destinul Rivei a fost umbrit de chipul acelui bărbat. Întoarsă la București la Litere, a fost ispitită de politică, devenind membră de partid, dar a căutat în orice bărbat pe care l-a întâlnit chipul lui Henry. Aceeași revelație a avut-o și la întâlnirea cu Ion, numai că acesta nu i-a înțeles nebunia: „Ia vorbele mele ca o declarație de dragoste platonică. Nevoit platonică. Dar să nu-ți pară rău niciodată că ești așa cum ești sau cum ai ajuns. Să nu regreți, dragostea poate scoate din minți, te poate împinge la cele mai nesăbuite fapte. Devotamentul tău pentru cauza pe care ai îmbrățișat-o atât de aprins e și el o patimă, dar o patimă care poate fi de folos oamenilor... Pe când dragostea... Și mai ales cea trupească..." [2, p. 173]. De altfel, Ion nu va cunoaște niciodată dragostea romantică și tocmai lipsa de urmași îl exasperează în clipele de reflecție asupra propriului destin.

Filozofia personajului este exprimată prin diverse afirmații aforistice pe care le formulează odată cu schimbarea ipostazelor sale. Meditațiile reflectă iluzia unor concepte sigur formulate, dar preluate din mecanismul sistemului. Cel mai mare defect al personajului este incapacitatea de a gândi pe cont propriu, dar acest lucru nu-l împiedică să redacteze o scrisoare în care să-și exprime falsele adevăruri. Cercetătoarea Aliona Grati definea această confesiune drept „un model în negativ": „Pe schema afirmată a testamentului literaturizat, parafrazând titlul primului document de spiritualitate românească, *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, autorul improvizează un model în negativ, diabolic și didacticist, în fața căruia urmașii testatorului ar trebui doar să se crucească" [6, p. 171]. Unitățile tematice asupra cărora reflectează personajul construiesc, de fapt, mesajul întregului roman, dacă le interpretăm în direcția inversă. Dominantă este, desigur, tema istoriei și a trecutului dureros, pe care Ion îl vede însă ca fiind glorios. Iată câteva dintre expresiile viziunii *filozofiei pe dos* a personajului: „...trecutul, oricare ar fi el, poate fi mințit, dar nu poate fi ucis. Nici chiar cu geamuri sparte"; „E drept, cauza a venit mai târziu, a fost o alegere conștientă, dar idealurile se nasc și trăiesc împreună cu noi!"; Orice s-ar spune, dar interesele statului, siguranța lui și viitorul trebuie să fie mai presus de mamă, tată, prieteni. Mai ales ale unui stat cum este al nostru!"; „Istoria se scrie o singură dată, și încercările de a o rescrie sunt sortite de la bun început unui eșec lamentabil. Nu vor reuși să treacă de acest tabu nici noii democrați, cu atât mai puțin noii comuniști, cei care nu doar că acceptă capitalismul, ci îl și practică, cei care presupun că lupta de clasă e un moft depășit...".

Analiza acestor reflecții filozofice ne obligă să formulăm câteva concluzii. În primul rând, naratorul e capabil să formuleze comparații, epitete, interogații, pentru a putea exprima una din convingerile sale, ceea ce înseamnă mult pentru un incult cu doar ciclul primar absolvit. În al doilea rând, ajuns din întâmplare un adept al comunismului, Tarabanțu-Verdikurov a însușit foarte bine clișeele manipulatoare ale acestora cu referire la noțiunea de patrie, onoare, conștiință. În al treilea rând, retrospecția lui Verdikurov este o ocazie de a ridiculiza istoria din actualitatea nepotului Traian, elogiind faptele trecutului. Dincolo de multele minciuni pe care le formulează Tarabanțu, vom reține, totuși, un adevăr incontestabil: istoria se scrie o singură dată. Chiar dacă trecutul poate fi mințit, iar manualele de istorie, profesorii lipsiți de verticalitate, au falsificat datele, formulând o istorie convenabilă partidului, au predat o literatură, au inventat o limbă inexistentă, totuși, adevărul, sfântul adevăr, e capabil să înghită infernul acestor minciuni.

În această ordine de idei, Aureliu Busuioc va prezenta și în *Spune-mi Gioni!*, ca și în alte texte românești care abordează problema istoriei, interesul pentru limba vorbită în Basarabia, sau mai degrabă nu a celei vorbite, dar a numelui pe care i l-au schimbat autoritățile sovietice. În 1940, după anexarea Basarabiei de sovietici, în țară s-a instaurat haosul, populația civilă a fost supusă la jafuri, asasinate, torturi, iar localnicii care au fost slujbași ai statului

român au fost deportați: „În stradă se desfășura un adevărat carnaval. Soldații și ofițerii coborâți din camioane fraternizau cu localnicii, îmbrățișări, schimb de mici obiecte, cuțitașe, piepteni, oglinzi. Nu se înțelegeau toți, limba gesturilor completa fericit rusa, cei care vorbeau româna (nou-sosiții o numeau „moldovenească") se împiedicau de foarte multe expresii și cuvinte de-ale orășenilor, de altfel, mai târziu, limba oficială avea să fie mare motiv de neînțelegeri, mai ales în sfera politicului. Românii, vreau să zic, moldovenii de pe partea stângă a Nistrului, împrumutaseră, cu anii, numeroase cuvinte din rusă, le adaptaseră nevoilor proprii și se îndepărtaseră astfel substanțial de limba pe care o vorbeau basarabenii..." [2, p. 155]. Chiar naratorul confundă identitatea localnicilor, numindu-i români, ceea ce sunt pe drept, și apoi moldoveni, ca să ilustreze lecția însușită. Identitatea lingvistică a continuat să fie pusă la îndoială când limba vorbită pe acest mult pătimit pământ a trebuit să fie îmbrăcată în haina unui alfabet străin. Unii intelectuali au încercat să lupte cu această nedreptate, dar eforturile lor s-au încheiat cu valurile de deportări: „Cadrele nu prea pregătite, comsomol nu aveau, un profesor de matematică mi-a spus în nas că el nu scrie cu chirilice, limba moldovenească, de fapt românească, nu-i făcută pentru așa păduchi de litere" [2, p. 200]. Așadar, scopul urmărit era eliminarea sentimentului românesc în rândurile basarabenilor, iar Ion și-a atins din plin acest obiectiv. Dincolo de biografia unui om scindat, pare să spună Aureliu Busuioc basarabenii și-au rătăcit identitatea de-a lungul timpului.

Prin urmare, povestea lui Gioni e una satirică, dar esența e profundă și sensibilă, fiind raportată la identitatea de neam. Complexitatea romanului se ascunde nu în biografia enkavedistului, ci în mesajul pe care dorea să ni-l comunice Busuioc. Romancierul Milan Kundera, preocupat în textele sale de relația scriitorului cu adevărul istoric, formula în eseul *Arta romanului* o observație privitoare la profunzimea textului: „Spiritul romanului este spiritul complexității. Fiecare roman spune cititorului: „Lucrurile sunt mai complicate decât crezi". Acesta reprezintă adevărul etern al romanului, dar care se face din ce în ce mai puțin auzit în vacarmul răspunsurilor simple și rapide care preced întrebarea și o exclud. Pentru spiritul timpului nostru, sau Anna, sau Karenin are dreptate, și vechea înțelepciune a lui Cervantes, care ne vorbește despre dificultatea de a cunoaște și despre adevărul insesizabil, pare plicticoasă și inutilă. Spiritul romanului este spiritul continuității: fiecare operă reprezintă răspunsul dat operelor precedente, fiecare operă conține toată experiența anterioară a romanului. Dar spiritul timpului nostru rămâne fixat asupra actualității, care este așa de expansivă, așa de amplă, încât respinge trecutul orizontului nostru și reduce timpul la secunda prezentă. Inclus în acest sistem, romanul nu mai e operă (lucru destinat să dureze, să unească trecutul cu viitorul), ci eveniment de actualitate precum alte evenimente, un gest fără urmare" [7, p. 29]. Pe cât de surprinzătoare, pe atât de provocatoare la dialog este această remarcă.

Pe de o parte, orice roman e realizat în spiritul continuității, ca un răspuns dat predecesorilor. Dacă ne gândim la ce a însemnat literatura proletcultistă, când arta oglindea chipul luminos al comunistului, reflectând trunchiat experiența de viață a țărănimii și a muncitorimii, este evident că romanele lui Busuioc sunt o replică dată în cheia spiritului artei veritabile. Iar *Spune-mi Gioni*, în mod special, intră în dialog ironic cu literatura ce a lăudat realizările sovietice, mai ales prin profilul intelectualului demn, nepotul Vasile și fiul Traian.

Pe de altă parte, Milan Kundera sublinia că spiritul romanului e necontenit în relație cu un timp, iar acesta e fixat asupra actualității. Din acest motiv, ne întrebăm câtă vibrație vor produce romanele lui Aureliu Busuioc în timp? Ce pot observa tinerii cititori astăzi în *Spune-mi Gioni!* ? Ar fi idealist să gândim că acest roman e doar reconstituire de istorie, iar problema identității lingvistice și cea de neam e doar literatură. Cu regret, Busuioc e mai actual astăzi ca niciodată, pentru că spiritul romanelor sale ține de spiritul epocii noastre.

Și, nu în ultimul rând, pentru Milan Kundera, romanul e un eveniment irepetabil. Lucrul

acesta este valabil pentru orice text literar, dar știm că numai câteva texte din istoria literară sunt și opere, având menirea să dureze, să unească trecutul cu viitorul. Tocmai acesta e obiectul de studiu al literaturii universale, acela de a identifica capodoperele. Desigur, în eseul lui Kundera, acesta anulează valoarea de operă prin raportare la sistemul timpului, la actualitate. Totuși, opera trece peste dimensiunea timpului. Ea se naște în timp, relatează un timp, dar e tot ce mai rămâne după trecerea timpului! Romanul *Spune-mi Gioni!* va dura în timp câtă vreme vom fi interesați să urmărim istoria neamului, dar și a literaturii din Basarabia. Conectați la alte realități istorice, probabil, va veni o generație de cititori care nu vor mai vedea în textul lui Busuioc o întoarcere spre actualitate, ci doar mărturii ale trecutului. Totuși, recitind astăzi povestea lui Gioni, trebuie să concluzionăm că aceasta e „un gest fără urmare"! Acesta era visul lui Busuioc: să citim raportându-ne la un azi și un mâine, la perspective. În încheierea scrisorii, Verdikurov are sentimentul că nu-și poate vedea viitorul, mai ales pentru lipsa de urmași: „Știi tu oare ce înseamnă să stai îndesat pe o canapea de pe care te ridici cu greu, să stai la geam și să visezi? Nu, nu la trecut, acesta e apanajul rataților! Să visezi la viitor!" [2, p. 342]. Câtă precizie în autodefinirea ratării! A elogia trecutul bolnav o fac doar ratații, cei lipsiți de dorința de a schimba viitorul. Ceea ce nu a înțeles Gioni e că viața întinde capcane la tot pasul și numai discernământul, judecata sănătoasă ne poate ajuta să le evităm: „Faptul că viața e o capcană, s-a știut dintotdeauna: ne-am născut fără s-o fi cerut, închiși într-un corp pe care nu l-am ales și suntem destinați morții. În schimb, spațiul lumii oferea o permanentă posibilitate de evaziune" [7, p. 37, 38]. Recitindu-l pe Busuioc, vrem să evităm capcanele vieții, să evadăm din capcana ratării și să ne afirmăm prin inteligență și curajul de a face alegeri înțelepte. Lumea ne oferă aceste posibilități de evadare, dar rămâne de văzut cum ne însușim *lecția lui Gioni*!

Referințe bibliografice:

1. Popescu, Simona. *Autorul, un personaj*. Pitești: Paralela 45, 2015.

2. Busuioc, Aureliu. *Spune-mi Gioni!*. Chișinău: Prut Internațional, 2003.

3. Șleahtițchi, Maria. *Cerc deschis. Literatura română din Basarabia în postcomunism*. Iași: Timpul, 2007.

5. Mitchievici, Angelo. *Farmecul vieților distruse*. București: Humanitas, 2022.

6. Ciobanu, Mircea V. *Aureliu Busuioc: poetul, prozatorul, dramaturgul*. Chișinău: ARC, 2013.

7. Grati, Aliona. *Romanul ca lume postBABELică: despre dialogism, polifonie, heteroglosie și carnavalesc*. Chișinău: Gunivas, 2009.

8. Kundera, Milan. *Arta romanului*. Traducere din franceză și note de Simona Cioculescu. București: Humanitas Fiction, 2022.